

УДК 332.01

DOI: 10.31891/2307-5740-2020-280-2-30

ТУЛЬЧИНСЬКА С.О., ШАШИНА М.В.

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ОЦІНЮВАННЯ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНИХ ГОСПОДАРСЬКИХ СИСТЕМ

Проведено дослідження питання СМАРТ-спеціалізації регіональних соціально-економічних, а насамперед – господарських систем на прикладі Запорізької та Одеської областей (на основі даних Державної служби статистики України). Розглянуто законодавчі засади та нормативно-правові методичні підходи до розробки, впровадження та моніторингу (оцінки) СМАРТ-спеціалізації регіональних господарських систем. Здійснено порівняльний аналіз задекларованої СМАРТ-спеціалізації господарських комплексів Запорізької та Одеської областей, виокремлено головні розбіжності організаційного, методичного та фінансового характеру, що прямо можуть впливати на результативність та ефективність реалізації стратегій регіонального розвитку цих територій. Зроблено висновок про переваги програми СМАРТ-спеціалізації регіональної господарської системи саме Одеської області.

Ключові слова. Регіональний розвиток, СМАРТ-спеціалізація, стратегія, інвестиції, інновації, сталий розвиток, конкурентоспроможність.

TULCHYNSKA S., SHASHYNA M.

National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

METHODICAL APPROACHES TO ASSESSING THE SMART SPECIALIZATION OF REGIONAL ECONOMIC SYSTEMS

The article studies the issue of smart specialization of regional socio-economic systems, and above all – economic systems on the example of the Zaporizhzhia and Odesa regions (on the basis of information of State Statistics Service of Ukraine and the Regional Development Strategies 2021-2027, the decisions adopted by regional councils of deputies).

The legislative principles and the regulatory methodological approaches to the development, introduction and consistent monitoring (estimations) of smart specialization of the regional economic systems existing in Ukraine are considered. The comparative analysis of the declared smart specialization of economic complexes of the Zaporizhzhia and Odesa regions is carried out. The main organizational, methodical and financial divergences are identified, that can directly influence the efficiency of realization of the regional development strategies of these territories. The focus is on development of resorts and tourism, attraction of investments, modernization of a transport and logistic infrastructure which is due to the developed state and international highways, and also an access to the coast and ports of the Azov and Black seas, respectively. A conclusion is made about the greater orientation of smart specialization of the economic system of Zaporizhzhia region on combination of efforts of the different interested parties as co-operation, co-ordination, state private partnership, collaboration of separate territories.

The authors grounded the conclusion about advantages of the program of smart specialization of the regional economic system of Odesa region due to better organization, detailed goals and objectives, outline performance indexes to be achieved by the Regional Development Strategies 2027.

Keywords: Regional development, smart specialization, strategy, investments, innovations, sustainable development, competitiveness.

Постановка проблеми. Триваюча реформа децентралізації та зміни адміністративно-територіального устрою України актуалізувала питання управління стратегічним розвитком регіональних соціально-економічних, а насамперед – господарських систем. Від їх сталого розвитку прямо залежить наповнення місцевих бюджетів та виконання програм соціально-економічного та культурного розвитку територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток регіональних соціально-економічних і господарських систем досліджували І.Ю. Єгоров і Ю.О. Рижкова, О.М. Тищенко, М.А. Лендел, О.О. Носирев, М.С. Федяєва, Я. Пика та А. Янішевські та інші.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз існуючих механізмів оцінки розвитку регіональних господарських систем в умовах цифровізації економіки та економіки знань на прикладі Запорізької та Одеської областей.

Виклад основного матеріалу. Від 2014 року в Україні оголошена та впроваджується реформа децентралізації та зміни адміністративно-територіального устрою, складовими якої є трансформація міжбюджетних відносин, зміна структури місцевих бюджетів, передача управлінських (адміністративно-господарських) функцій з центру на місце, утворення нових територіальних громад [1].

28 грудня 2014 року Верховна рада ухвалила зміни до Бюджетного кодексу України в частині передачі на регіональний та територіальний рівень нових джерел доходів місцевих бюджетів та зміни пропорції розподілу надходжень від основних податків (зокрема – податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток) [2]. Указані зміни набули чинності від 01 січня 2015 року, що дає можливість здійснити порівняльний аналіз підсумків виконання місцевих бюджетів і впливу їх результатів на розвиток регіонів і територіальних громад.

Офіційні дані Державної казначейської служби України свідчать, що сукупні доходи місцевих бюджетів за аналізований нами період (2019 р. проти 2014 р.) у номінальному вираженні зросли на 328,83 млрд грн, відносному – на 241,92 %.

Рис. 1. Зведені доходи місцевих бюджетів в Україні*

*складено за даними Державної казначейської служби та Міністерства фінансів України [3–4]

Власні доходи (без міжбюджетних трансфертів) зросли на 199,13 млрд грн або на 297 %; доходи від міжбюджетних трансфертів – на 129,7 млрд грн або 199,31 %. При цьому слід врахувати наступний факт – частина податків і зборів «прив'язана» до мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму, що арифметично збільшує надходження від них. Мінімальна заробітна плата за аналізований період зросла у 3,43 раза (від 1218 грн до 4173 грн), прожитковий мінімум – в 1,73 раза (від 1176 грн до 2027 грн) [5].

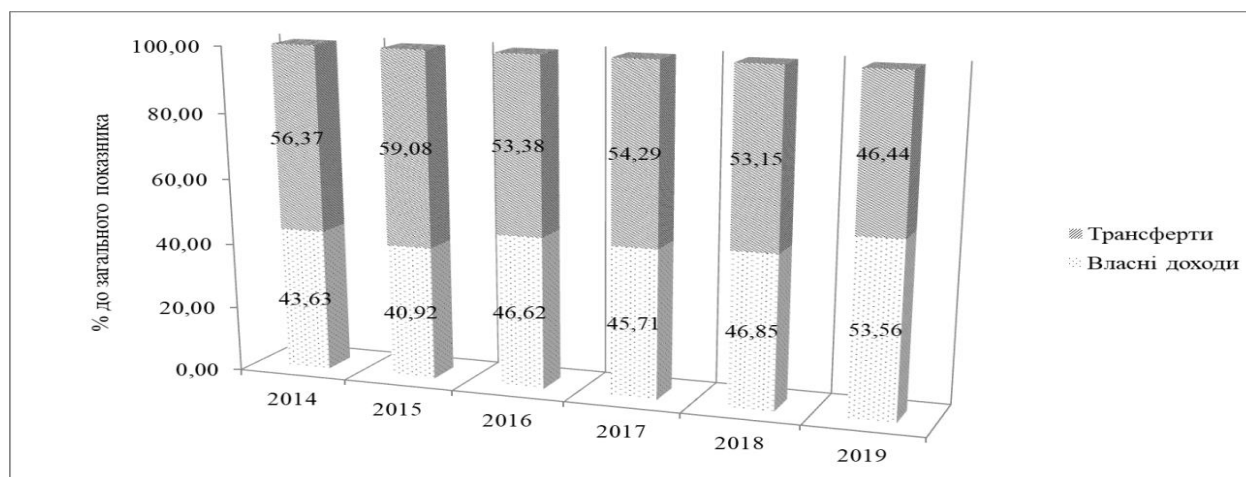

Рис. 2. Структура зведених доходів місцевих бюджетів України*

*складено автором за даними Державної казначейської служби України [3]

У показнику сукупних доходів місцевих бюджетів частка міжбюджетних трансфертів (субвенції та дотації) стабільно трималася вище 50 % до 2019 року (у 2019 році – 46,44 %), що може скласти уявлення про позитивний результат бюджетної децентралізації для регіонів. Однак цей результат пояснюється тим, що частина соціальних виплат населенню почала здійснюватися безпосередньо з державного бюджету напряду.

Виходячи з отриманих нами результатів, питання якісного сталого розвитку регіональних соціально-економічних (а насамперед – господарських) систем набуває актуальності. Важливе місце тут посідає SMART-спеціалізація таких систем зважаючи на необхідність переходу до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку в умовах цифровізації господарської діяльності та функціонування економіки знань.

SMART-спеціалізація посідає окреме місце в політиці органів місцевого самоврядування (обласні, міські, районні ради, ради ОТГ) за напрямком регіонального розвитку. Стратегії регіонального розвитку Запорізької Одеської областей до 2027 року містять окремі розділи, що розкривають питання SMART-спеціалізації економічного потенціалу цих територій.

Законодавчим і нормативно-правовим підґрунтям розробки таких Стратегій є Закон України «Про засади державної регіональної політики» та «Про стимулювання розвитку регіонів», Порядок розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів (затверджено постановою Кабінету міністрів України №932 від 11 листопада 2015 року), Методика розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації (затверджена наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України №79 від 31 березня 2016 р.). [6–7]

Відповідно до Порядку, затвердженого постановою № 932, *інноваційний потенціал регіону* – сукупність наявних у регіоні інтелектуальних, трудових, технологічних, науково-виробничих ресурсів з відповідним інфраструктурним забезпеченням, які за умови їх ефективного використання (поєднання) сприяють прийняттю та впровадженню нових технологічних рішень; *смарт-спеціалізація* – підхід, що передбачає аргументоване визначення суб'єктами регіонального розвитку в рамках регіональної стратегії окремих стратегічних цілей та завдань щодо розвитку видів економічної діяльності, які мають інноваційний потенціал з урахуванням конкурентних переваг регіону та сприяють трансформації секторів економіки в більш ефективні [6].

Розглянемо детальніше застосування методичних підходів до СМАРТ-спеціалізації регіональних господарських систем як складових соціально-економічного розвитку окремих територій.

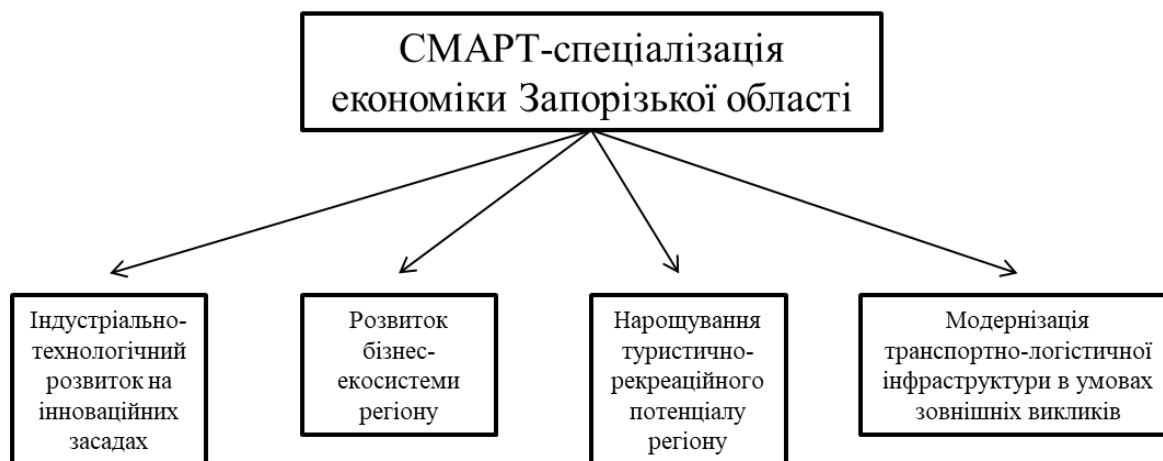

Рис. 3. Напрямки СМАРТ-спеціалізації Стратегії регіонального розвитку Запорізької області до 2027 року [8]

Черговість напрямків СМАРТ-спеціалізації Запорізької області пояснюється поточними тенденціями соціально-економічного розвитку регіону, де: провідне місце посідає промислове виробництво та експорт, представники якого є серед найбільших забруднювачів навколишнього середовища; наявні великі курортно-туристичні та оздоровчі зони на узбережжі Азовського моря (Бердянський, Приазовський, Приморський та Якимівський райони); розташовані транспортні магістральні шляхи державного значення.

Таблиця 1

Показники соціально-економічного розвитку Запорізької області [9–10]						
Показник (одиниці виміру)	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Індекс промислового виробництва, % до попереднього року	96,8	95,3	96,9	106,2	103,6	95,5
Кількість інноваційно-активних промислових підприємств, од.	75	45	45	37	36	н.д.
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, тис.т.	206,7	193,7	167,0	180,9	174,7	173,4
Кількість туристів, обслуговуваних туроператорами, осіб	39010	30922	40376	47675	56374	н.д.
у т.ч. іноземні	112	31	114	26	252	н.д.
Капітальні інвестиції в транспорт, складське господарство, пошту та кур'єрську діяльність, тис. грн	55807	133078	209832	340343	714077	1059187

Аналіз даних таблиці 1 свідчить про необхідність активізації зусиль за напрямком індустріально-технологічного розвитку господарського комплексу, адже в умовах цифровізації економіки старопромислові комплекси втрачають свої конкурентні переваги на внутрішньому та зовнішньому ринках. Особлива увага має бути приділена активізації інноваційної діяльності на промислових підприємствах за напрямками створення нових видів продукції, її екологізації та зниження споживання енергетичних ресурсів, що в цілому відповідає засадам сталого розвитку. Позитивна тенденція спостерігається в туризмі та транспортно-логістичній сфері, що свідчить про їх інвестиційний та виробничий потенціал.

Недоліком Стратегії регіонального розвитку Запорізької області до 2027 року є відсутність цільових показників її виконання за всіх можливих сценаріїв, хоча Порядком № 932 передбачено складання щоквартального та річного звіту про результати моніторингу виконання плану заходів з реалізації регіональної стратегії розвитку. Це суттєво обмежує можливість неупередженої та комплексної оцінки результатів виконання Стратегії в частині СМАРТ-спеціалізації господарського комплексу регіону.

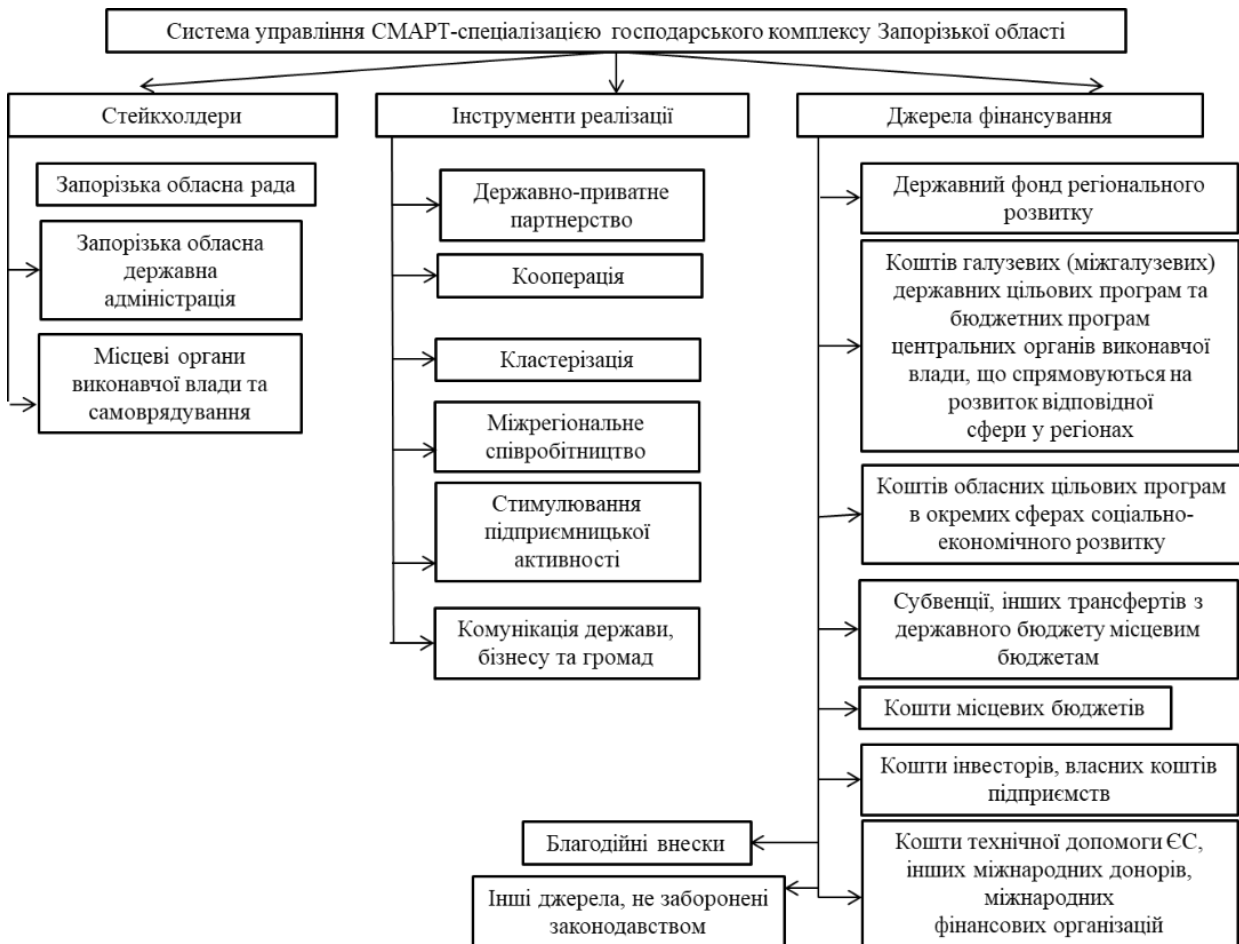

Рис. 4. Схема управління розвитком SMART-спеціалізації господарського комплексу Запорізької області*
*складено автором за [8]

SMART-спеціалізація господарського комплексу Одеської області охоплює шість напрямків і є більш деталізованою порівняно із Запорізькою областю. Спільним є акцент на розвитку логістичної діяльності, що пов'язано із транзитними потужностями автомагістралей, наявністю виходу у морські торговельні порти Азовського (Запорізька область) та Чорного (Одеська) морів. Окремо слід виділити розвиток малого та середнього підприємництва, що в цілому відповідає загальноєвропейським тенденціям; цифрову трансформацію в умовах промислової революції 4.0 та економіки знань; аграрний комплекс з огляду на перспективи початку масштабної земельної реформи в Україні; розбудову місцевої промисловості.

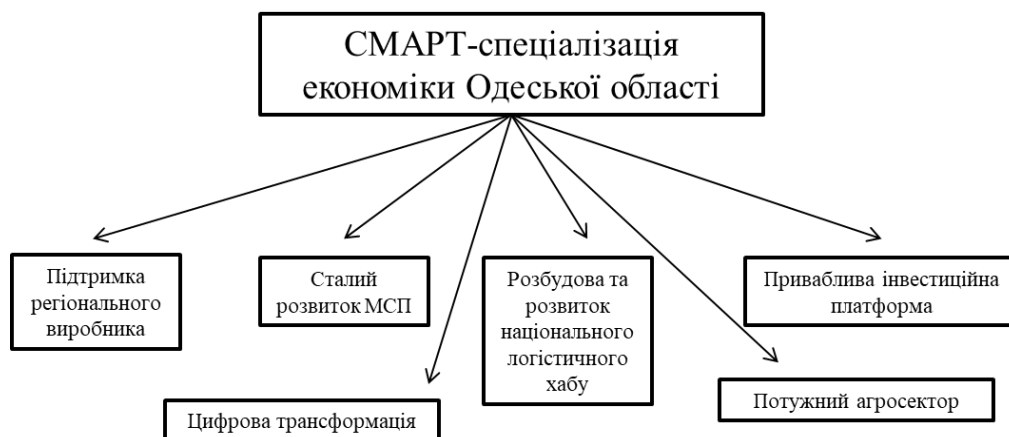

Рис. 5. Напрямки SMART-спеціалізації Стратегії регіонального розвитку Одеської області до 2027 року [11]

Програма SMART-спеціалізації Одеської області доповнена конкретними цільовими показниками, що мають бути досягнуті до 2027 року; проаналізуємо їх з урахуванням поточних тенденцій (див. табл. 2).

Таблиця 2

Показники SMART-розвитку Одеської області [9; 11–12]

Показник (одиниці виміру)	2014	2018	2019	2021	2023	2027
Інноваційні промислові підприємства, % від загальної кількості	16,8	13,7	Н.д.	16,0	16,5	17,5
Кількість впроваджених нових технологічних процесів, од.	30	46	Н.д.	55	58	63
Кількість промислових підприємств, од.	2259	2281	2407	2300	2320	2350
Індекс промислового виробництва, % до попереднього року	99,7	92,4	107,4	104,0	105,0	107,0
Зростання валового регіонального продукту, % до попереднього року	98,3	100,9	Н.д.	102,0	104,0	107,0
Частка МСП в обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг), %	76,2	74,0	72,2	74,1	75,0	80,0
Збільшення обсягу вантажних перевезень підприємствами транспорту, млн т	50,97 (факт)	60,5 (факт)	58,59 (факт)	43,0	45,0	50,0
Обсяги виробництва зернових та зернобобових культур, тис. тонн	36772,0	43199,4	37479,0	44500,0	46000,0	48000,0

Як бачимо з даних таблиці 2, стає зрозуміло, що зростання закладено для всіх показників SMART-спеціалізації господарського комплексу Одеської області. Особливо слід виділити необхідність активізації розвитку потенціалу МСП, адже його частка у реалізації продукції (товарів, послуг) у 2014–2019 роках стабільно знижувалася.

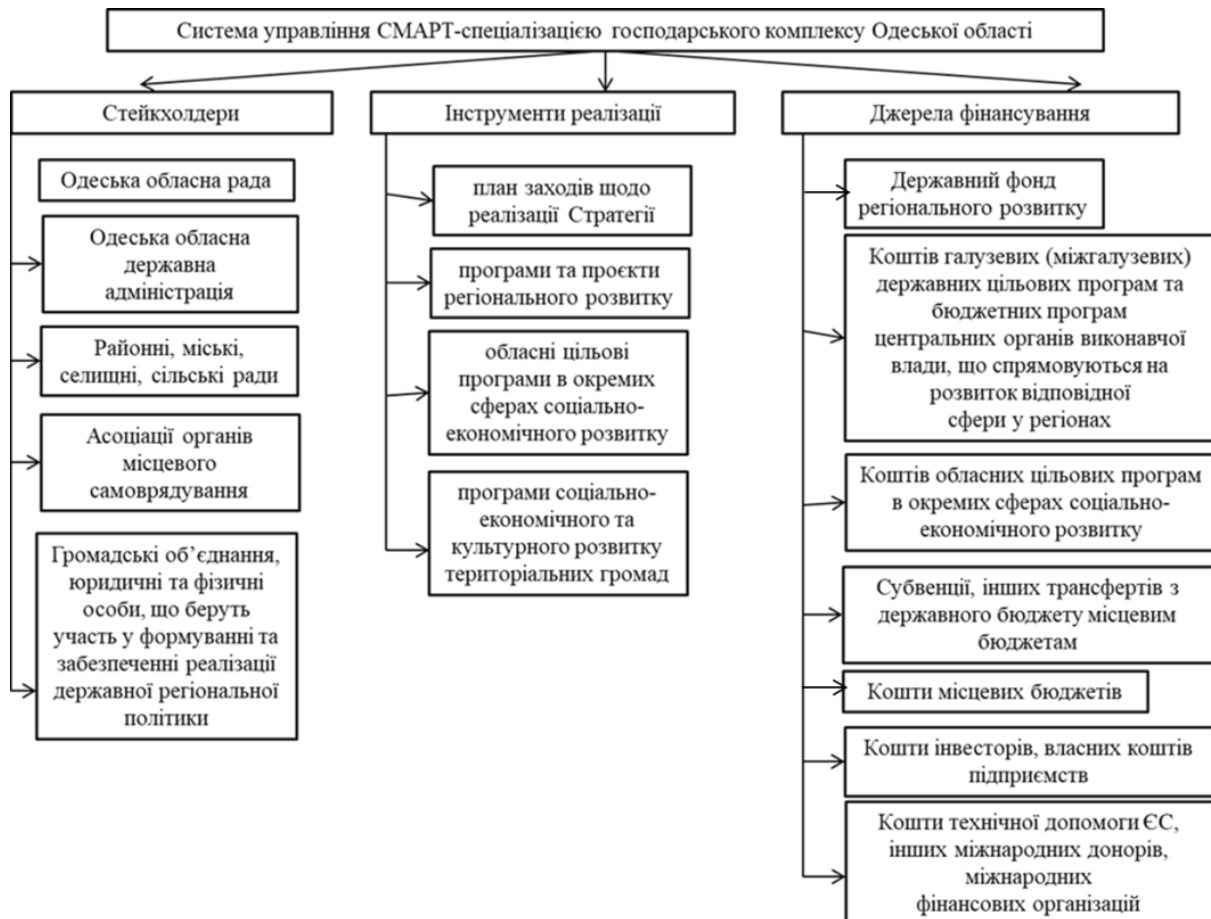

Рис. 6. Схема управління розвитком SMART-спеціалізації господарського комплексу Одеської області, складено автором за [11]

Передбачені Порядком № 932 моніторинг і звітність виконання поставлених завдань здійснюватимуть Департамент економічної політики та стратегічного планування, Департамент інвестицій, міжнародного та міжрегіонального співробітництва, Управління транспортно-комунікаційної інфраструктури та Управління аграрної політики Одеської обласної державної адміністрації.

Висновки. SMART-спеціалізація посідає важливе місце у системі управління стратегічним розвитком регіональних соціально-економічних, а насамперед – господарських систем в Україні під час триваючої реформи децентралізації та зміни адміністративно-територіального устрою. Існуюча на сьогодні законодавча та нормативно-правова база, з урахуванням міжнародного досвіду та технічної допомоги,

містить у собі структуровані методичні підходи до оцінки стану реалізації заходів із впровадження SMART-спеціалізації господарських комплексів на регіональному рівні.

Проведений нами порівняльний аналіз напрямків SMART-спеціалізації господарських комплексів Запорізької та Одеської областей виявив суттєві розбіжності між підходами та їх розробки та впровадження. Більш структурованою, базованою на конкретних цільових показниках, є програма SMART-спеціалізації Одеської області, до реалізації якої передбачається залучити широке коло стейкхолдерів – органи влади і місцевого самоврядування, приватний бізнес, міжнародних партнерів та інститути громадянського суспільства.

Література

1. Реформа децентралізації [Електронний ресурс] Законодавство України. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi> (дата звернення: 28.12.2019).
2. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин: Закон України від 28.12.2014 р. № 79-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-19/print> (дата звернення: 28.12.2019).
3. Виконання місцевих бюджетів за доходами [Електронний ресурс] Державна казначейська служба України. – Режим доступу: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-miscevih-byudzhativ-za-dohodami> (дата звернення: 28.12.2019).
4. Статистичний збірник Міністерства фінансів «Бюджет України» [Електронний ресурс] Міністерство фінансів України. Режим доступу: <https://mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik> (дата звернення: 28.12.2019).
5. Ставки, індекси, тарифи [Електронний ресурс] Міністерство фінансів України. Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/> (дата звернення: 28.12.2019).
6. Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 р. № 932 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.12.2019).
7. Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації: Наказ від 31.03.2016 р. № 79 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16#Text> (дата звернення: 28.12.2020).
8. Про Стратегію регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року та План заходів з її реалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zor.gov.ua/content/trydcyat-chetverta-cherhova-sesiya-somogo-sklykannya-rishennya-vid-71-140> (дата звернення: 28.12.2019).
9. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 28.12.2019).
10. Статистична інформація. Головне управління статистики у Запорізькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua/index.php/statystychna-informatsiia> (дата звернення: 28.12.2019).
11. Про затвердження Стратегії розвитку Одеської області на період 2021 – 2027 років. Одеська обласна рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oblrada.odessa.gov.ua/wp-content/uploads/1228-VIII.pdf> (дата звернення: 28.12.2019).
12. Статинформація. Головне управління статистики в Одеській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.od.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 28.12.2019).

References

1. Reforma decentralizaciyi [Elektronnij resurs] Zakonodavstvo Ukraini. Rezhim dostupu: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi> (data zvernennya: 28.12.2019).
2. Pro vnesennya zmin do Byudzhetnogo kodeksu Ukraini shchodo reformi mizhbyudzhetnih vidnosin: Zakon Ukraini vid 28.12.2014 r. № 79-VIII. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-19/print> (data zvernennya: 28.12.2019).
3. Vikonannya miscevih byudzhativ za dohodami [Elektronnij resurs] Derzhavna kaznachejs'ka sluzhba Ukraini. – Rezhim dostupu: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-miscevih-byudzhativ-za-dohodami> (data zvernennya: 28.12.2019).
4. Statistichnij zbirnik Ministerstva finansiv Ukraini «Byudzheth Ukraini» [Elektronnij resurs] Ministerstvo finansiv Ukraini. Rezhim dostupu: <https://mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik> (data zvernennya: 28.12.2019).
5. Stavki, indeksy, tarifi [Elektronnij resurs] Ministerstvo finansiv Ukraini. Rezhim dostupu: <https://index.minfin.com.ua/ua/> (data zvernennya: 28.12.2019).
6. Pro zatverdzhennya Poryadku rozroblennya regional'nih strategij rozvitku i planiv zahodiv z ih realizaciyi, a takozh provedennya monitoringu ta ocinki rezul'tativnosti realizaciyi zaznachenih regional'nih strategij i planiv zahodiv: Postanova Kabinetu Ministriv Ukraini vid 11.11.2015 r. № 932 [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2015-%D0%BF#Text> (data zvernennya: 28.12.2019).
7. Pro zatverdzhennya Metodiki rozroblennya, provedennya monitoringu ta ocinki rezul'tativnosti realizaciyi regional'nih strategij rozvitku ta planiv zahodiv z ih realizaciyi: Nakaz vid 31.03.2016 r. № 79 [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16#Text> (data zvernennya: 28.12.2020).
8. Pro Strategiyu regional'nogo rozvitku Zaporiz'koj oblasti na period do 2027 roku ta Plan zahodiv z ii realizaciyi [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <https://zor.gov.ua/content/trydcyat-chetverta-cherhova-sesiya-somogo-sklykannya-rishennya-vid-71-140> (data zvernennya: 28.12.2019).
9. Derzhavna sluzhba statistiki Ukraini [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (data zvernennya: 28.12.2019).
10. Statistichna informaciya. Golovne upravlinnya statistiki u Zaporiz'kij oblasti [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua/index.php/statystychna-informatsiia> (data zvernennya: 28.12.2019).
11. Pro zatverdzhennya Strategiyi rozvitku Odes'koj oblasti na period 2021 – 2027 rokov. Odes'ka oblasna rada [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://oblrada.odessa.gov.ua/wp-content/uploads/1228-VIII.pdf> (data zvernennya: 28.12.2019).
12. Statinformaciya. Golovne upravlinnya statistiki v Odes'kij oblasti [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.od.ukrstat.gov.ua/> (data zvernennya: 28.12.2019).

Надійшла / Paper received: 29.03.2020
Надрукована / Paper Printed : 06.05.2020